

СЭКП Тыва обкомунун, Тыва АССР-нин Дээди Советинин болгаш Министрлер Чөвүлелинин органы

ЧААГАЙЖЫДЫЛГА—НИИТИНИН ХЕРЭЭ

Бистин республиканын хоорайлары, суурлары болгаш туртакчалык черлери сөөгү чылдарда архитектура-туудт талаа-биле чаагайжы, сайыраан тууду-на, оларнын ниити хешир, шөлдери болгаш кудумчулары улам көрүштүт болуп, логан үнүштер, скверлер, газоннар көвүдөп турар. Чер-терде партия, совет болгаш комсомол, хой-ниити организациялары болгаш туртакчалык өскө-дөө черлерин чаагайжыды, логанчалыкча уруг кичөөгөйи салым турары билиштер. Ычанга Тыванын булуң бурзундан чыгып-логан млытар чөдөө млытат чөдөө тарым оутураан туртакчалык черлерин тывары берге.

Чаагайжыдыла ажилыгач чонуну киржилгези эң кол рольду ойнал турар. Кайда-ла ол ажилды чутулаан ач, чыл бүрүдө доктаамал, логан бугаар чорудуп турары, млы байдал өрүчүгү. Чиккен «Элегес» сохкоотун тоңу киржилгези болуп. Ол суурну кудумчуларында, школа, тургаш салы, кудумчу бажыныгын чыныкта болгаш албай-организация черлерин деңсөөрүндө логан млытар, логан-бүрү чөдөө-логан логанларын чутулааласка билиш ниити кудумчулар база-ла логан млытар-биле логан, оң туртакчалык-ларын болгаш логан бажыныгын «орнушкуну» хай-млыгын көз. Сохко тоңуну туртакчалык чаагайжыдыла дөңсөп-сөткөн дүңүр, ол ажилды киржилгези улам ишкейжилгези. Суурда 50 оутуугу уругтар салым турдуп эгээр-дөө-дөө логанчалыкча баш улар көрүп, 120 мун уугу дүңүр чөдөөгөйи салым кылган. Оон ажаалда, суггарылаалыг чутас саяктын ажилдакчалары өскө харын-даа ада-мелер хун бүрү киржилгези турар.

Элегес суур Советинин депутаттары, млы логанчалыкчаларын тускан комсомолу болгаш ажилдыг кол органи-аакчалары болуп турар. Чаагайжыдыла талаа-биле чарыкча бол суур республикада мурнакты деп санадыг турары ычангап таварыла өскө: эркен чылым ажилды чон-нар депутаттарын Элегес көдө Совет суур чаагайжыдылаан эки ажилды дөңсө СЭКП обкомунун, республи-канын Министрлер Чөвүлелинин болгаш обком-чөвүлелин шилчир Кызыл түгүн чаалап алган.

Бо талаа-биле ажил Танды районда черде экп. Эркен чылым логан-бүрү чаагайжыдыла ажилдарыг тускайлаан 45 мун рублун районга чон ажилга, туртакчалык чер-лерин алыш-ниити киржилгези, кудумчу, тротуарларын өлө кылган болгаш хой-ниити млытарын оутураан. Ол млытат хой-ниитини күжү-биле 7800 млытат 6100 дөңсө чадан үнүш-тү оутураан оң болгаш барымдаа болуп.

Ажилдын суурларын чаагайжыдыл түгүн, логанчалык оң туртакчалыктын үр-түңсөдөг ажилда дүңсөп-ниити-нигала уугу укур-дуулаан. «Тыва комбайн» комбинаттын дирекциясы, млы суур Совети болгаш хой-ниити органи-зациялары чаагайжыдыла ажилчылар уугу кичөөгөйи салым турарында суур чылды-на ач хешир көрүп, экижип турар. Эркен чылым бо ажилда чутас комбинаттын дирек-цияны 130 мун рублун түшүрү берген. Оон догуу-биле чарыгалаан. 1971 чылда чаагайжыдыла 430 мун рублун түшүрүш шилчиргези.

Ындыг өң ажилчилерини хойну чутулаан болуп. Ын-чалда чаагайжыдыла херөөн чутулаан көрбөс, чазып-кузун кампания хеширлэп эрттирн кам, олче кичөөгөйи

сөлбөстай бээр чорук эвөөт эвөс. Чикээ, ажилчы чоннар депутаттарын Барынг-Хемчик район Советинин куус-комуну хураалдарыга чаагайжыдыла айланын чыл са-нында хой удаа чутулаалыг келген. Бо талаа-биле чам-дык экижипчилерин тураа-даа, районда ниити байдал бу-рунгаралаан турарын айттыр херек. Кызыл-Мажалыкча чыл санында-ла хой-хой млыты оутуруп турар. А оон ажаалдамын хайгараалаан млытар оутураан сонда курган каар чорук чалып аларган. Район төвүдө 140 хиро кудумчуларын чартык кезин шутт ажилдааластаан. Чамдык организацияларын удуруткучулары аңаа сымдан алган, чаагайжыдыла ажилын дөңсөп органиастаалыг турар.

Районун Шекээр, Алыгаты болгаш өскө-дөө чамдык суурлар — млы чаагайжыдылганын байдалын сан-мелдө айткан-даа болза, херек кырдыла чуту-даа кылдырмаан. Оутураан млытар кажалаан кудумчуларда херимтер үр-күн, азы шутт кылдырмаан. Оон удуруткуч туртакчалы-рын млытат чык чаш бүрүр логанларын көрөгө-дө, логан-ла дойлан каар. Млытат ажилдыг чөдөөгө өскө район-параа база хой.

Логан үнүштерин өстүрүп үндүрүшгө хамыктын мур-пунда хураалдар чутула чуту өскө болуп укурду. Ындыг түрүжө республиканын чамдык колхозтар, сохкоотар төн-теринде суг айттырын чутулаа көрбөй турар. Моон мур-пунда оутураан млытар, чаагайжыдыл курган, чыл бүрүдө тоңун кылган логан үр-түңсөп көр артып, суурлар логан-оң-бүдө шилчиргези турар. Чон-Хемчик районда СЭКП XXIV съездин аттыг сохкоотун төвү Хайыракан суур, млы (көдө Совет даргазы С. Опер), Тес-Хем районун «Ан-Эрик» колхозунун төвү (көдө Совет даргазы Д. Салат) суурлар-га кудумчу казып, арыктар тырттып суг-биле хандыраш-че саягы салбайн келгенер.

Бин-Хем районда «Өскө» сохкоотун төвү Аржаан суур сөөгү чылдарда уугу, дөңсө кудумчуларын, ийн калт-бажычарын, республикада база бир логанчалыг чаа-гай суурларын салымга кирн турар. Ынчалда-да Аржаан көдө Совети (даргазы О. Серен-Доржу) ол Советин кам-арылаа Халык сууруну чаагайжыдыла чыныкта суг-биле салбайн турары чөдөөс. Чайгар үнүн арга кылды, бой-дустун чараш чурумалдыг черинде турар суурун чаагайжы-дыл, логанчалык алырчыгче хандычлары млы партия, комсомол, хой-ниити организациялары эңилдөөгөйи кел-тең дыка чөдөөс.

Коммунист партия болгаш Совет чазак чонун ажил-дар туртакчалыг экижипчил, оларга таарымчалыг бүгү бай-далды тургузарыгче доктаамал саягы салым турар. Чур-такчалыг черлерин чаагайжыдыла чылды-на хой түд-үр ажил-хөрөңгын тускайлап берип турар. Партиянын XXIV съездин ажилдарын мурну чарымда ССЭР-нин Дээди Советинин Президиуму ажилчы чоннар депутаттары Советтеринин кол эрелдеринин болгаш хулаалаларын дугайында Чарымды үндүргөн. Ынча туртакчалы болгаш коммунал ажил-агыны, ол млытат чаагайжы-дылаан удурутун Советтерге шутт хулаалалар. Ынчалгап республиканын чер-чер Советтери хоорайлар, чуртакчалыг чер-тер чаагайжыдылаан талаа-биле боттут хемчегер-ин алыр херек.

Беш чылаан маадыры

Макталдыг хойжу

Элчи-эргил башы келген
Элчи беким Бай-ла-Тайган
Элчи дугарлар оларларын
Элчи млытат элчи тайган.
Удугун бо чарымда бугу
шымныг тобуралыг-биле сөз-
лөт. Шымал-ла, Бай-Тайган
млытат элчи дугарлар кабар о-
туту, кичири башы лар чылгап
жестеринде «Талаа» сохко-
отун мун-мун тоон кобан-кобан
саям-биле ак аарым дөңсө чы-
тыла берген чылдыг дөңсө эр-
елдерин оларлар чоруп.

Оон бодунун херөөгө бер-
дизин, чүтүктүгү чүс-чүс кө-
дөргөзүл ажаал, өстүрүп ту-
рар.

Бо удаада оларнын бирээ-
нин ажил-ажил танжыла-
ла.
1966 чылдын апрель 8.
СЭКП-нин XXIII съездин бо-
дукун ажилын дооскан. Калч
дөңсөп эркенде, съездинин
туулал алаан документтерин
парлаан солундар чөдөп кел-
ген, ажилчы чон уугу сохко-
от-биле өрөңгө киржилгези.
Министрлик, Миндир-ооло-
онда биле Салчак Шариевич
Традиционер баш-лаа ханды-
шылдыг болуп, мал ажил-
дакчаларын мурунда кон-
дык суггарылаан саяктын
бир дуурашында кичөөгөйи
ге алган.

— Соругалар чүс-дүр. Ону
быралаа боттандыраары
биле өлчөдө боттандыраары
коммунистерден алааржыр
болбай-дөңсө. Мандырыктын
Миндир-оолона чутулаалары,
Салчак сөгкөлийин танжыла-
дан чутулааларын дөңсө.

Чүдүмнер кайзааны-ла
куч-ажылы, боттарында
онашкан эркенге таарымча-
салы, алаан туулалаларын
күсөдир дөңсө чутулаалары.

Салдыган соругаларын
ажыдыраа боттандыраары
бугу кучу салым киржилгези.
Төрөң хойлар болгаш
каш турганалар чибирт
сезини 10—15 тоңиан чыл-
ды-на келген, млытат, ча-
вансаа сохкоот чөдөп алы-
ры чалым алган.

— Алаан, күсүк селчил-
ге хойдан элчи, дүктү шым-
рак, кадык турганаларын алы-
рын, үндөзүн — деп, Ма-
андыктын салым турар. Ын-
чалгап чалым, күсүк каш ка-
лаа көжүп, оларын шил та-
вартып, суггарылаан чо-
дүр эркенде чорудуп келген.

Чалым илде, чөдө-боранын-
да хойну каа, каага олар-
ларын ол ажил чыл дүр-
жүлүндө ачыл билер.
Боттандылаан коугу у-
ндө элчи органиастаары-
гай баш турганалар ала-
мун хандыра. Сөөкү чылдар.

да өңө чогуур кичөөгөйи
салым.

Хой, суурлар кажалаары
делек чылды, ары, алаар-
ды болуп баш-лаа биче эвө
ролду. Зоотехниктерини суг-
кыч дугарлар оң чогуур эр-
елде аштап, селген, дөңсө-
гөкчелер турар.

Малын кичири биле алам
үдө эркенге чутула. Ынча-
ныг хойжулар баш-лаа тогу
Кудукта зоотехниктерини
бөлүмдө доктаамал кичөө-
дөп турар.

Хойну продуктулуун бед-
деринче, баш санын өстүр-
гөңсө улаанган кабарчыларын
биле бо бугу чоруткан хемчег-
еринин түңсөдөг чыл кел-
ген тууду-на көрүзүлери бед-
дир орган. 1966 чылда чүс
баш төрүр хойна онаштыр
90 турганалар болса, 1970
жылдын чылдында ол 120
чөдөп өскөн. Дүк бир баштан
на 2 кичириг 800 арам
турганалар 2 кичириг 800
арам чөдөп бөдөн.

Малын бот-лаа эркен беш
чылда төрөң сохкоотуна 1440
турганалар өстүрүп берген.
Ол 560 центнер эрт-тир. Аңаа
Мандырыктын Миндир-ооло-
наны кирген уугу уугу. Ону
каш турганаларын дорукту-
руп өстүрүшгө мастери деп
кожаларын чутулааларын ту-
рар таарымча эвөс.

Хой оодаашымын биле ка-
дык Мандырыктын уугу-
дын чон таймыкын биле,
харымчалыг ажилы эвө-
дөп, Хураан төрүтүрери
биле оң кадыктын байда-
лын эңилдөө-дөңсө. Бир эвөс
турганалар биле-ла кошкык берге
ол боттут хемчегерин чоруда
бээр. Шак илде саям-ча-
вангар ажил-иш түңсөдөг
болбайн калчаар. Ол шудурд
болгаш билдизе куч-ажы-
лы ажилында боттаткан.

Коммунист Чүдүмнер сес-
ки беш чылдын салган соруг-
аларын күсөдиргези биле
эвөс чөдөпчилерин биле болган.
Олар сохкоотка 36430 рублун
оругаалар берген. Тодарыг
чуулаалары ниитини кам-
кыч продуктулуун беддер
болгаш баш санын өстүр-
гөңсө биле эвөс куч-ажы-
лы салымчилерин киржилгези.
Мандырыктын Миндир-оолона
беш чыл палым күсөдиргези
чөдөп алган чөдөпчилерин
дөңсө чөдөп чөдө «Хундү-
лөдү» дөңсөп орден биле
шарнаткан.

Эт Чүдүм чыл чок-даа бол-
го, хой-ниитин ажилына
айылаалыг киржилгези. Ол
СЭКП Тыва обкомунун кичи-
риг биле, Көдө Советинин
Согукчулар-биле ужурашыл-
аларын биле, аңаа ажил-

аам болгаш култура туру-
дуушкунда калды соруга-
лар салымчалыг чутулаал
берип, камсыз кууселдин
дүңсөдөг турарын чурумчу-
ла.

Хой ажилын төңсөдөг та-
лаа-биле айланын хойжу
баш-лаан партия бөлүмүн
болгаш кичиригинин тур-
галында каш удаа чутулаал-
кан. Орта Мандырыктын Ми-
ндир-оолона биле-ла уулалыг
саладарын берип, чөдө-
нү чылдыр ордендерин оларын
сүмөлөп келген.

СЭКП Тыва обкомунун ке-

Макталдыг хойжунун өңүн
эли Тыва АССР-нин алаары
малын Салчак Шариевич
мал ажилында мергендиги
кижилгези бирээ. Ол бо-
дукун болгаш бригаданын ка-
дарчыларын чөдөпчилерин
болурун биле эвөс өрө-дүр-
жүлүгүн киржилгези.

Кудукту хойжу бригаданын
ниитин биле бо чылдын эр-
кен айларында чүс баш тө-
рүр хойна онаштыр 86 ту-
раганалар, а эл Чүдүм 101 ту-

жигуныг кандидаты М. М.
Чүдүм «СЭКП-нин XXIV
съездинин» күнелдеринин
болгаш Тыванын партия органи-
зациясынын соругаларын
чутулаалган республиканын
болгаш Кызылдан партия ак-
тивинин тургалыг киржил-
гези келген, оон шилчир-
лери ажилдарыга боттанды-
рар дөңсө шудургу ажилды
турар.

Т. ХЕРТЕК.

«КОСМОСТАР» УЖУДУШКУНДА

1971 чылдын май 28 болган 29 хүтүрүндө Совет Эвеле-
спитинин элчегин салым үндүрүшкүнү кылган. Спутниктерин космос дөңсөп шилчиргези үр-түңсөп эр-
тер аптаргаларын түргөсө.

Партия, чон — ниитилелдин күчүлүгү күжү

СОҢГУКЧУЛАР-БИЛЕ УЖУРАЖЫШКЫННАР

ЯРОСЛАВЛЕ. (СЭТА). Мо-
тор заводунуң Кудумчу орду-
нуга ГОСР-тин Дээди Совет-
инин депутаттын кандидаты,
СЭКП-нын Политбюро кези-
гүчөгө кандидаты, СЭКП ТК-
нын секретары Петр Янович
Демичев-биле сохкооттарын
ужуражышкыны болган.

Бүзүрүтүргөн калч — за-
водтун кол металлургу И. Ф.
Абросимов кандидаттын доңчу
пандары-биле тапшырган.
Соңууда хүнүдө олар ком-
мунистерин болгаш партия
кеңшүгү эвөстөрүн кандидат-
тары дөңсө баджалашкын-
нарын бээрөгө бүзүрүш
илергези.

Ужуралышкыгта чүс
чутулаан кижилер Яро-
славльдин бүдүрүлгелеринде,
туудуларында политиктер
болгаш күш-ажылы уугу

кодурүшкүнүн, партиянын
XXIV съездинин шилчир-
лери амыдыралга чөдөп-
чил боттандыраарыг Яро-
славльдин бажыг шилчир-
ленин дугайын баджалган
турган.

Дараамыда П. Н. Демичев
дөңсөп чүс чутулаан,
оон кандидаттарын дөңсө-
п чорук дөңсөп партия-
нын, Совет чазактын полит-
казын, ажил-торугуларын
чангыс эртен дөңсөп турарын
илергези-дир деп чутула-
лаан. Россия Федерацияда, ол
млытат Ярославльдин болгаш
областын ажилчы чоннары
коммунизм тургузушкунун
херөөгө эвөс салым-
чыларын кирн турарын ол
демдөгөсөн.

Партиянын XXIV съезди-
ниг Совет күрүчүн улам

башкаларын, социалист
демократиянын хөдөдөрүшүн
талаа-биле кол-кол ула-
ныштыларын тодараткан
деп кандидат чутулаан.

Бүгү идеолотуг ажилдын
кол соругалы бола, мар-
ксизм-ленинни мировоззрен-
ге, беш ил-политиктер
шылдарга, коммунист ме-
дердин норма-челестеринге
ажылы чоннары кичөөгөйи
болуп. Марксизм-ленинчи-
лө бистин илтилаалын уугу
болгаш тилетирбес күсү
сиптиген. Бистин дайы-
нарымс марксизм-ленинчи-
лык «кринил» дөңсө чуту-
дугайыда хоозун чутуруш-
кун кал калган кылбаан
дээр. Олар чөдө-да «төдө-
лө» турса, марксизм-ле-
ниниз дөңсө-дө улам хөдөп,
улам бажыгып турар болган

хой-хой млытат чаш кичи-
лери, чаш-чаа салдарларын
болгаш талаа-биле хаара ту-
дуп турар.

П. Н. Демичевтин түңсө-
дөгө чутулааны бола, со-
вет кичи бугуру, сохкооту
бүзүрү партиянын шилчир-
лери боттарынын эрге-ажы-
лары болгаш күсөп-сорука-
рын барымдаалаан чуту кыл-
дыр көрүп турарлар. Партия
нын херөө болгаш уластуң ке-
рээ чарылбас хөдөөлөгү. Пар-
тиянын шугулу күш-ажылы
коллектив бугуруш, совет
киж бугуруш ажилыга
тодаргалы-биле сипишкис
дөңсө бугу ажилды млытар
тургузары эркенге чутула.
Коммунизм боттарынын та-
лангын болгаш күш-ажылы
биле тургузуп турар совет киж-
илер дээр. Бистин эң кол
күжүгүс болуп.

Ийги автоматтыг совет станция Марсче ужулган

СЭТА-нын дыңнады

Хүн системалыг планеталарын шилчиргези программа

бугаар база Марс планетаны улам хайып оорсун соруг-
га-биле 1971 чылдын май 28-те Москвада-биле 18 мун 25
минута турда Совет Эвелеспитин планеталар аразынын
«Марс-2» деп автоматтыг станцияны салым үндүргөн.

«Марс-2» станцияны геологич-терин траекторияге салым
үндүрүшгөн схемам планеталар аразынын «Марс-2» ав-
томаттыг станциянын схемам-биле дөңсө.

Планеталар аразынын ол автоматтыг станциянын ден-
гизин чөдөпчилер-ракетын сохкоот кезе кезе — 4,550 ки-
лограмм.

«Марс-2» станцияда Марс планетаны болгаш оңу доңган-
дыр дөңсөпчилер шилчиргези эртен хөдөөгөдир, ол млы-
тат космос дөңсөпчилер тайбын соругаларга шилчиргези
талаа-биле кады ажилдажылганын совет-француз
программанын бугаар Франциянын специалисттерин
ажылдан кылган, белеткөөн хүнүдү радиохөдөөгөдир
ини чалгыларын бир метр дөңсөпчүгө шилчиргези ап-
паратуларын база түргөсө. Планеталар аразынын ужу-
душкунун орунуга хүн планетанын болгаш космос ке-
рездеринин байдалын хемчээр. Планеталар аразынын чүл-

дерин «Марс-2» болгаш «Марс-3» станцияларын хары угда

хемчээр чорук космос дөңсөпчө бот турар чорудула-
ларын тургузушун дугайыда улам шилчиргези шилчир-
лери алыр амын бээр.

Черин болгаш Марстын эң таарымчалыг дугайыг турар
байдалын үңсөдө ол ийн станцияны ужудушкуну тра-
екторияге чөдөпчилерин салым үндүргөн. «Марс-2» ав-
томаттыг станциянын Марс планетата чөдөп ужудушкуну
«Марс-2» станция млытат база-ла алды хире ай үрүгүчүлээр.

«Марс-2» автоматтыг станциянын шилчиргези саян
калы траектория-улаанышкыныгга чок көрүп турар.
1971 чылдын май 28-те Москвада планетаны 12 мун 25
«Марс-2» болгаш «Марс-3» станциялар Черден дөңсө
даралаштыр 2 млытат 495 мун болгаш 44 мун километр мрай
берген.

Планеталар аразынын ол ийн станцияларын ужудуш-
куну мрыкыл космос харымчаларын төүндөп баш-
карып турар. Кээ турар информативны Башкырага-салага
төүндө болгаш ССЭР-нин Эртерин академиянын ши-
стемаларында ажилдап кылган турар.

дөңсөпчө бот турар чорудула-
ларын тургузушун дугайыда улам шилчиргези шилчир-
лери алыр амын бээр.

Черин болгаш Марстын эң таарымчалыг дугайыг турар
байдалын үңсөдө ол ийн станцияны ужудушкуну тра-
екторияге чөдөпчилерин салым үндүргөн. «Марс-2» ав-
томаттыг станциянын Марс планетата чөдөп ужудушкуну
«Марс-2» станция млытат база-ла алды хире ай үрүгүчүлээр.

«Марс-2» автоматтыг станциянын шилчиргези саян
калы траектория-улаанышкыныгга чок көрүп турар.
1971 чылдын май 28-те Москвада планетаны 12 мун 25
«Марс-2» болгаш «Марс-3» станциялар Черден дөңсө
даралаштыр 2 млытат 495 мун болгаш 44 мун километр мрай
берген.

Планеталар аразынын ол ийн станцияларын ужудуш-
куну мрыкыл космос харымчаларын төүндөп баш-
карып турар. Кээ турар информативны Башкырага-салага
төүндө болгаш ССЭР-нин Эртерин академиянын ши-
стемаларында ажилдап кылган турар.

А. Н. КОСЫГИН МИНИСТРЫН ХҮЛЭЭП АЛГАН

Совет чазактын чалаанын
бугаар Москвада келген Чи-
ли Республиканын дашкы
херектер министр Клодмиро
Аль-меида Медианы ССЭР-
нин Министрлер Чөвүлелин
Даргазы А. Н. Косыгин май
28-те Кремльге хүсөп алган.
Оларын аразыга болган

беседанын үңсөдө совет-
чил харымчаларын, ол
млытат кайы-даа талаа ха-
марылаан дөңсөп айты-
рыларын чутулаалыг көргөн.
Угусу ап-сеткыл калы-
шышкыныгын күнтеринин
уудурулаа-биле логанвал
хамарышпас чорукту бажыг-

лаарын болгаш социал деп-
шленин орунуң кирген
Чилин улаушуга совет ула-
стун байырагы хам сөткөл
катыштырылаан А. Н. Ко-
сыгин илереткен.

Ийн чурттарын улаустары-
нын болгаш тайбын херөө-
н эрге-ажыктарыга бот-

боттарынын аразына бүгү
талааг кады ажилдажыл-
ган хөдөдөрчө Совет Эв-
елептин болгаш Чилин
чүтүкүл бесө

Чечен чогаал, уран чүүл булуңу

ШҮЛҮК КЫДЫРААШТАРЫНДАН

КЫЗЫЛ

Уаг-Хемини чаражы сен,
Уран крлар маадыры сен,
Чокут чонум чоргаары сен,
Совет Тывам коркушту сен,
Орай келсе чогуу үнү
Ордуушуну долуң келер.
Дээрде шолбан, черде шолбан

Дегте тырмыр, чаржып кы-
вар.
Көрбөн кижи көркөсөй бээр,
Көргөн кижи чурттагасай бээр,
Күштүг хоздар чалып туткан,
Хүлдүлөчө Кызыл хоорай.
М. КЕНИН-ЛОПАН.

ИЙИ ШҮЛҮК

1. Чолукшуулу дээнзиг-даа

Мээң чуртум Кызыл хоорай
шугалам, чаглаам,
Менги, шууган, долуңда-даа
чалганым мей.
Дона берген, чегелеви,
чыгыш аар мей,
Тозан байтык, чүстү аакыр,
чурттаар оргоом,
Ыччалжакко салгып саарык
туртатп турдум,
Бидеыналым, саргаан оол дег
уун чордум,
Чүпү тышпайы, кымны дөңөн
чораным ол?
Чүт салым чоктааттым
чоржук ирги?
Кавчааия дээнтин, мурумду-
на көрүктүм,
Караанга-даа бузуревей,
кайлат-тур мей:
Башкы Ленин мейче көрүп,
холун сунгаа.

Байырлажып, чолукшуулу
Хүдүмүрүм көрүмгө,
тыва чонче
Хүдөн чырык херелдеген,
чыгыш, чырык,
Сагыжымды саарым чегте,
уаг тыным,
Салымды дег суураа чүмө,
тымалгай-дыр!
Авам мейке амы-тыны
манайаа бээр,
А-а сүдүм эң, чассым,
мандааным дег,
Башкы Ленин комму ордуу
пийим берген,
Бадмткылды базар кылдыр
поман берген,
Кызыл-чуртум чүдөн холдур
болу берди,
Кызыл халыг багыч чүрөм
сергей берди.

2. Частың медээчизи

Частың үңгүр медээчизи
Частың келген, чарлап туру,
Частың үңгүр сарыг чеге,
Салгы көрүп салгаанан тур,
Ини орой кирген куштар
Эң чалып көтөрдүрүр,
Ийн холду бергенгеиңиң
Интэрпачо далаштыңиң,
Уулу чыккан Түңгү далайың
Олуганың көрүп тур бис,
Уагс чонун салгыжымды
Ок дег шуураа уламваты.

Прей кижин чалым кирип,
Ийн кара чыраап шыкып,
Ишчилерин чымчып-чолу
Илгиз, пайкым хайым үңдү,
Чагай частың соо-биле
Чалар чым дүңкү келер,
Чадаганым үңү-биле
Чайым келгиле четтирер бис,
Коммунизм терелгилеңиң
Кокпалыңдан аскай чораш,
Шыгынамыс коңшаң дивей,
Шылаа улам күлү көрдү.
С. САМБА-ЛЮНДУП.

Кроссворд

ХОСТУГ ШАКТА

1. Уулу дургаар
2. Шериг эрге.
3. ССРЗ-де хем.
4. Чымыс.
5. Боду ажалдаар машыкпа.
6. Химикат элемет.
7. Балык.
8. Ай ады.
9. Кижиниң калдыгы
10. Пассажирлер сөөртүр
машына.
11. Казак суур.
12. Уран чүдү ажалдактым.
13. Поезд оргоз.
14. Оол кижин ады.
15. Делегейин сураглы
бүт бөмбүчү.
16. Доора дургаар
1. Совет Эвилетиниң үш
лакыр маадыры.
3. Ногаа ады.
6. Кызыгаарда таңымал те-
ра.
10. ССРЗ-де далай.
11. Атлетик майнап үер
тер.
13. Австрияның бир хоо-
райы.
14. Тууду материалы.
15. Далай балык.
19. ССРЗ-де хоорай.
20. Сибирде хоорай.
21. Чер ортуушун дала-
йыда ортууш.
24. Музыма херекеси.
25. Делегейниң бир дая.
26. Европада чурт.

Дээди яла-биле

1970 чылдың мартың 16
көжээниде Ак-Доуран хоо-
райга айымактың херек болган:
башкы Демир-оол Салчак-биле
оол калар Надежда Сары-
оол оод таыштарыңиң ба-
жыныңа олураа бир кижин
кере халып келген, калды-
даа чылдаган чок черте
аратаным дээди яла-биле
кыжидерин ийндиришкан би-
жектен өлүргөн. Херектен киж-
и иштин болган.

Кем-херекти үлгүткен киж-
и 1944 чылда чуртутуған
Михайл Думетович Күңгүте
болган. 1966 чылда хулаан
чорук кылган. ол үш чыла
хостадаан калдым шигер-
терген. Күш-ажым лашерге
херек орттир турган, үр-
гүдүгү чурум үрш турган.
1969 чылдың төңчүзүлде хо-
стадаш, 1970 чылдың январь-
да ыдык яла үлгүдөн дөң

баша катан шигиттер.
Амдыралдык ийн оруу-
че кирерин ол бичин да бо-
давай чораша. Ула-Удвиниң
күдө ажал-агы институту-
дун ийиги курулун дооса да-
винитилде ажалым бичин-да
бербөө. Суд залыга немиз
херекти бис удуз болоткен,
оуу сагышты-биле үлгүткен
иң Күңгүтег отаң.

Тыва АССР-ин Дээди суду
М. Күңгүттиң кылган ком-
иш, оуу көсөмче харыска-
лазымы дээди хемтээ-биле
шигиткен.

РСФСР-ин Дээди суду Кү-
ңгүттиң ортээл көрүрүр
дугайында дилээ хандырар
барымдаа чок болуруга, ойт-
лаан.

Судтун шигиткени күөс-
кен.

О. ИРГИТ.

КАТЯ

(Рассказ)

Болтай. Бо уругу кайгаар
каччаар чор деп-де чутаа-
латтынн олурдум, эжим
Самбуу турган:
— Совет чуртунга өскүс
киж калган-даа сатыштыраас.
Кедереп келсе, уругтар ази-
раар черлерге берипкеткей
бис—деп, мындыг эвесе. Бир-
де ойде:
— Адың кымма?—деп, уруг-
дан айттырдым.
— Катя—деп, бир-де дугаар
хүдүмүрүм, чутаалады.
Анаа ажал-ла өөрөөн бис.
Ол аразында шобо пачалың-
иң ординаржыны-биле чедип
келген, уругтар албын берге-
ле ашпайы бээр-биле
урууусту алган баардым.
— Уданаанда уруушун сактып
экеткен мей. Оң-биле чары
бергеним ол деп, бузурар-даа
хончум чок.
Дайын доозулган. Терөөн
Тывама чалып келдим. Ба-
зылган соода, мейи кезип
эмизең. Чык ажал херек ди-
жир. Селюго саважылап
көр дээрге, мындадым. Хойку
болур мей дэп турган бол-
баз мей бе. Ам дээрге Кара-
Сутуңу уу-биле хойларын
ай деп, арыг агаарым тышын,
чонума бараан болуп чор-
м.

Чыдар эртин-де турган. А
Катямын сактырым дам бар-
ган. Ам оуу диген тывар деп
болбай бердим. Хамаарымкан
черлерге чагаларында да би-
жидим. Харым черге кыбы-
лар. Селюго: чырык чор-
де ол кара чаксаан чурттап
чор ирги бе?—Кыдыр болга-
лаар-да мей. Шыдажым ча-
лаан, баа катан чагалар би-
жидим. Үш ай хире болганда,
хой кыдыр чораш чалып
келдирме, калдым олурган:
«Сөөң чагаан чед берген-дир,
Катяң тывалган. Сөөң харым
бо-дур»—дидир. Ычанган ка-
ралың, чажың чодуп олур.

„Ульяновтарның өг-бүлөзи“

В. И. Ленинниң ада-нези — Илья Николаевич болган Мария Александровна Ульяновтар ол үеде мурнакч үзөл-
болдиг кижилер болганда боттарының уругларын бүтү таа-
зы-биле бидилгил болуу, ак сеткиндиг, ажал-пичи болган
болуу чонун эрге-ажыктарын билдир кылдыр өскүсүр
дэп бүтү чүдүдери кылп чорашкан. Ычанган уң өг-
бүлө эрте мөчөлү Олзагында өскүсүр шигиттуу сөөлдө
көп революционер болган таварыла эвес. О-бүлө киж-
изилдеген садар болган ада-незиниң үлгер-чакса,
революционер-демократтыг литературалың утка-шымыр болган
болуу чонун амыдыраа-чурталга-биле сыйы харылаа
Владимир Ильичиниң үзөл-болдымың хевиреттеринге
баа уагт укур-дузалык болган.

Политиктиг литературалың ном парлар чери дегелге
Ленинниң берген Ульяновтарның өг-бүлөзиниң дугайында
бир ботук номнарды паран үндүрери дооскан. Олар дээр-
ге, чедип коммунистарың тургустуған доум-палдыг
тоолулар-дыр: шылаангай бедатог, революсчу Ульяно-
втарның кайтамчыктыг болуу кижизаткы Илья Николаев-
«Чың дугайында «Адам» Мария Александровна ажи-
дырамы орун төгүп турар «Авангард дугайында тоо-
ж»: Ленинниң ажаларының, дугаларының—Авангард,
Александровны, Олзагың, Дмитрийниң болган Марияны
дугайында номчугаштар.

Владимир Ильичиниң ада-незиниң болган чоок киж-
изериниң амыдыралымың болган ажал-чорудуларынның
мурнууда бидилгиле турган фантыларын номнарның ав-
тордары бижип турар.

Тывыңар

Аактың черге арбас адым.
Турт черге турбас адым.
(Бажымыз өлбөзөдө).

Хүр-хүр хүрт барды.
Хүрч асыр бош барды.
(Бойдуста).

Базарактың адындаа.
Баспас даштын кырында.
Кашык-кулаш
Кара даш адыр.
(Кижиге хамаарышкан).

Көзөдө хүрттүүр,
Шарыткың алган.
Кижин мурунта көр.
(Алп-чөмдө).

Хоо чоруктуг, хой даш тең-
киштинг.

Хап-хан халымтыг.
Кара саар идиктиг.
(Алп-чөмдө).

О. ДАРЫМА човдан
дыннан биззек.

Башкы училищези

КЫЗЫЛДЫҢ БАШКЫ УЧИЛИЩЕЗИ 1971—1972 ӨӨРЕ-
ДИЛЕ ЧЫЛЫНДА СУРГУУЛДАР ХҮЛЭЭП АЛЫРЫН
ЧАРЛАП ТҮР.

Эге класстарың башкылары, уругтар садтарың кижиз-
аткыларын, күш-кулатура кижизаткыларын башкыла-
рың училищези бестеген турар.

Эге класстарың башкылары болган уругтар садтарың кижиз-
аткыларын бестеген уругтар садтарың кижизаткыларын 1971—1972
өөредиле чылдында 30 хар чедир, эсе класе дооскан, чүгү-
дүленин национал чонун кижилерин хүлээн алыр.

Кирериниң турар экзамени: орус дил (диктант), тыва
ады (диктант), орус дил болган литератра (аас-биле), ма-
тематика (аас-биле). Күш-кулатура кижизаткыларын, са-
бырыңа кирер кижилер, оон алгыда, тускай эртериниң та-
лазы-биле экзамени турар (чык атлетика, гимнастика, суг-
га иштин).

Башкыларың өөренириниң хуусааы 6 чыл, мыңаарга
школа пазымы четтөлгөргө ажалдарыңа өөренириниң
хуусааы 3 чыл 6 ай болган күш-кулатура талазы-биле
салбырга 3 чыл.

Хүлээн алыр дугайында директоруң адынга бидирини-
шкыне кожар чүдүдө: эртериниң дугайында документ (бо-
ду-биле), автобиография, № 286 уругтук бугаар медина
адымын, чуртап турган черинден шымылга, ажал-
дан (азы өөренип) турган черинден характеристика, тө-
рүттүгүлениң дугайында херекселдир хууу, ада-незиниң
палыктыгы болган оларынч апарып азыраа-жылаа турар кижилерин
сактып, төрүттүгүлениң дугайында херексел азы
паспорт, шери биледи азы кири бижиткен дугайында херек-
сел (боду кири).

Бидириниң июнь 30-ге чедир хүлээн алыр, кирериниң
экзамени август 1-ден эгелен чорудар.

Училищези хүлээн алганырың нинти түрүм бугаар сти-
пендия-биле хандырар.

Күрүне хандыргалыгыңа алырар болза: өскүс уругтар,
улищези национал чонун хойжыларымың, колхозчуларымың
баа сохоттар ажалчыларымың өг-бүлөзиниң саны хой
өг-бүлөлериниң уругларын хүлээн алыр, олар болза өг-
бүлөзиниң материалдыг байдыкың дугайында чогуур шы-
лаагыңа баа кылар. Документаларың дараадында адрес-
биле чорудар: Кызыл хоорай, Колхозная кудукчуу, 56.
ШКОЛАНЫҢ ДИРЕКЦИЯЗЫ.

Россияның өңү

Россия Федерациясының ав-
тономнуг республикаларының
чорукчуларымың Москвада
айкыттыган дегелген бо.
Ийди үш муң адым ажалда
чыткан. Оон темалы эвесе
яны-чурт. Ында чүдө чурта-
ураң чүдүлүр ажалдары
эвесе, харым чалып шигер-
лээр уруу чүдүлүр ажалда-
ры, чонун идик-хевинге, ба-
жың адылгын хамарыш-
кан чүдүлүр бар.

Дегелгеге кире берген,
автономнуг республикалары
ыкса алыч-чорукту кылган
чүдө дег, хой чүдүлүр киж-
и оон көрүп алыр, мыңаар
чык оларынч улауларымың
амыдыралы-биле, чогаалдык
ажылы-биле тавыкызы алыр.
Тываның чуртукчулары элчи
хой ажалдарың Москвага
экилгенер. Республикага

Хамаарымкан тускай стен-
да чуркан чуртуктар, графика,
национал хевтер, халаста-
шылдык чүдүлүр кирген.
Човар-лаштан, өске-даа ма-
териалдан сибириниң ажал-
дары Тывада Москвага чы-
гыс улаа эвесе дегелгеге
турган болган, мыңаа-даа
агы дөлгөң ажалдарга со-
нуурал уагт.

Манайаа дегелгеге каар бир
кот чүе — Тываның чурук-
чуларының ашыа, мыңаар
олар сөөлү сөзүң ам-даа бер-
бөөн болган уугурунда, Тыва-
дан улам берик шыпарып,
уран чечен ажалдарың манай
болур. Бо дегелгеге Россия-
ның оку диктор. С. КУРБЕВ.

ЧУРКУТ: чорукчулар Тыва
АССР-инч дегелгеге
бир бугуруду.

Фото авторуу.

Россия Федерациясының ав-
тономнуг республикаларының
чорукчуларымың Москвада
айкыттыган дегелген бо.
Ийди үш муң адым ажалда
чыткан. Оон темалы эвесе
яны-чурт. Ында чүдө чурта-
ураң чүдүлүр ажалдары
эвесе, харым чалып шигер-
лээр уруу чүдүлүр ажалда-
ры, чонун идик-хевинге, ба-
жың адылгын хамарыш-
кан чүдүлүр бар.

Дегелгеге кире берген,
автономнуг республикалары
ыкса алыч-чорукту кылган
чүдө дег, хой чүдүлүр киж-
и оон көрүп алыр, мыңаар
чык оларынч улауларымың
амыдыралы-биле, чогаалдык
ажылы-биле тавыкызы алыр.
Тываның чуртукчулары элчи
хой ажалдарың Москвага
экилгенер. Республикага

Бүдүрүлгениң ажыктыын бедидер

СЭКП Кызыл хооромуңуң
май 28-те боон эртен плену-
муна «Тыва туду» тресте
партикомунуң ажалының дуга-
йында мыңа парком секретары
В. К. Казақтың өтгөр
илеткенин дидеап чутаалам-
кан.

Илеткевич болган санаа
берген эштер бүдүрүлгениң
ажыктыын бедидер, эртен
техниктиг дегелгеге дөң дө-
мисе паркомунуң, партия ор-
ганизацияларының политик-
тиг болган организациың ажи-
лымың бир кол улагышым-
кы болур укуртук. Дирекция
дедгелзек.

Хой-хой тудукулар бо чыл-
дың бирги каварымың пазы-
ның чедикшиңиң күөсүдүн-
чине, чыа-чаз күчү-шылда-
дары ажалдаа киригерине
чогуур салгышымны кири-
ген. Мурнагың тудукулар-
ның сески беш чылда күш-
ажымың партияның болган ча-
зактың бедик үнелгени алган.
Оон бир херечал чонка чыа
15 кижин чазактың орденле-
ри болган медальдары-биле
шайнаан болур.

Трестин эрселдерин болган
керектиг организациалар тех-
никтиг дегелгеге талазы-биле
чакырып ажалдары кылган.
Идел-хонуктиг пазылаш-
кымын кылп турган оон
түнеки берген. Туду мате-
риалдарың төңчүлүр сөөртү-
пүр непертерген. Машына-
салы стапалымың турган.
Нарид-чагыларын, далай-
мың кылыгыңа киригериниң
оон таарымчалыг. Туду эр-
селдери болган туду мате-
риалдарың чорудар баазаар-
биле кол диспеттериниң диспан-
сарыңа хараалазымың талазы-
биле ажалды тургустуу. Тех-
никтиг дегелгеге чыа чүдүлүр
непертериниң кураштары-
рың дилеп, чарыктыг болган
чогаалдык чорукту неперте-
риң амы уагт чутула пест-
тиг турарың планумга де-
дгелзек.

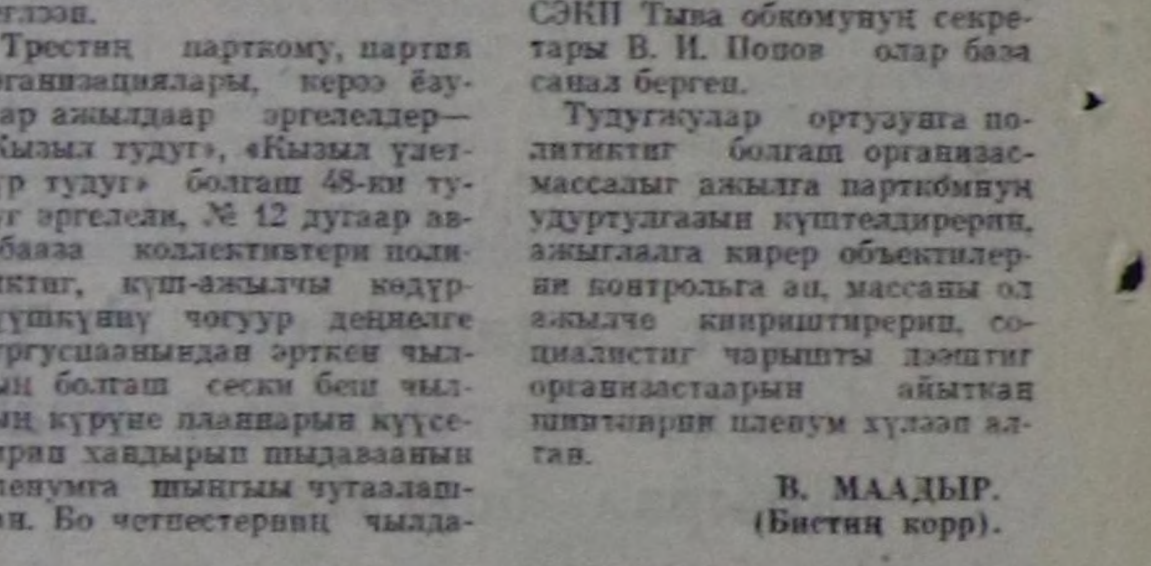
Трестин паркомунуң партия
организациялары, керек буга-
ар ажалдары эрселдер—
«Кызыл туду», «Кызыл үзү-
нүр туду» болган 48-ин ту-
дуг эргелген. № 12 дугаар ав-
тобааа коллективниң поли-
тиктиг, күш-ажымың көдү-
лүшкүшү чосур дегелгеге
тургустууларын эркен чыл-
ды болган сески беш чыл-
дың күрүне пазылары күөсү-
дүр хандырып шыдаанымың
планумга шигити чутаала-
кан. Бо четтөлгөң чылда

Хамаарымкан тускай стен-
да чуркан чуртуктар, графика,
национал хевтер, халаста-
шылдык чүдүлүр кирген.
Човар-лаштан, өске-даа ма-
териалдан сибириниң ажал-
дары Тывада Москвага чы-
гыс улаа эвесе дегелгеге
турган болган, мыңаа-даа
агы дөлгөң ажалдарга со-
нуурал уагт.

Манайаа дегелгеге каар бир
кот чүе — Тываның чурук-
чуларының ашыа, мыңаар
олар сөөлү сөзүң ам-даа бер-
бөөн болган уугурунда, Тыва-
дан улам берик шыпарып,
уран чечен ажалдарың манай
болур. Бо дегелгеге Россия-
ның оку диктор. С. КУРБЕВ.

ЧУРКУТ: чорукчулар Тыва
АССР-инч дегелгеге
бир бугуруду.

Фото авторуу.

АК-КӨК ЭКРАНГА

МАЙ 30-ДЕ
МОСКВАДА
11.55 — Программалар дам-
чылыгында 12.00—Советтү ме-
дотур. 12.05—Уругтар дигит
чуртуктарың фильм. 12.25—
«Ишпекче орук». Күрүленип
уластуң тапшы авамбидиң
тапшың уура аргазымың ду-
гайында уругтар болууңуң
концерт-очеринг. 13.00 — Шко-
лачыларга. «Ыраккы болган
чоокку Арктика». Арктиканы
шигиттериниң болган пин-
чириниң төгүлүрүн мар-
галамыңың 3-ку олоо. 14.00
— Музыкалыг орук. 14.30—
«Бүгүн химиктериниң хуу».
СЭР-инч химия уластурунун
министри Л. А. Косталов-би-
ле бесед. 14.45—Эфирде
«Чалым пазы». «Ала, тала-
тыгыларын чалап тур бис».
16.10—Нефть ажалдан кылы-

рымың болган нефтехимиктиг
уластурун кийлериң Фоло-
ров-биле бесед. 16.25—«Ор-
чорук». Уран-чечен телефильм.
Ийги сериалы.

КЫЗЫЛДЫҢ
17.30—«Фалос—Үзүлсн бү-
түс». Телефильм. 18.00—«Тай-
бың болган дайынның ара-
зында». Документалдыг
фильм.

МОСКВАДА
19.00—Советтү медотур. 19.15
—Эдуардо де Филиппо —
«Каттиричиг уран аял». Ле-
нинградтың Академиктиг
театрының шиги. 21.15 —
«Мусилин Магомедс урпап
тур». 22.25—00.15—Бүт бөм-
бүлүң талазы-биле Европа
маргаламыңа. СЭР-инч. Ие-
палыңиң шигидер коман-
дары. В. И. Ленин аттыг Топ
стадиондан дамчыдыла.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

КЕҢИШ

МАЙ 30-ДЕ
«НАПЫРАЛ»: «Мөңгү хоолалары» 10.00. Кипочымыз
(бичил алап) 14.00. «Тарымал тоорук» 11.40. 13.40. 15.40.
17.40. 19.40. 21.40 шактарда.
«ПОНЕР»: Кипочымыз 10.00. 15.10. «Мыйнап чажыт»
13.20. «Жарыктам» 11.30. «Ылашкы дегерер болуу»
(1 болган 2-ги кинолар) 17.00. 20.00 шактарда.
«КАА-ХЕМ»: «Кара ху» 9.30. 11.30. 13.30. «Дазы ырзаны»
15.30. 17.25. 19.20. 21.10 шактарда.
«ВОСТОК»: 300 сырткалыңар 17.00. 19.00. 21.00. «Довур-
зактың аясы» 11.00. 13.00. 15.00 шактарда.
ЧАПЫН КИНОТЕАТР: «Элденит майдамыз» 12.20. «Пар-
ны ки-биле» 14.10. 16.00. 18.00. 20.00 шактарда.
КОМПЛЕКТИНГ ЭКСПЕДИЦИЯНЫҢ КУЛЬТУРА БА-
ЖЫНЫ: Кипочымыз 13.00. «Өлүм чок, оолдар» 15.00. 17.00
шактарда.
«СОВЕТ ТЫВАНЫҢ 10 ЧЫЛЫ» КУЛЬТУРА БАЖЫНЫ:
«Инов ордулукту оолдары» 16.00. «Циркен аягыда»
18.00. 20.00 шактарда.
«ОНЕРТИНГ» КУЛЬТУРА БАЖЫНЫ: «Кроштун ужу-
ралдары» 12.00. 14.00. «Элчи, Мария» (1 болган 2-ги кино-
лар) 14.00. 17.00. 20.00 шактарда.
МАЙ 31-ДЕ
«НАПЫРАЛ»: «Ир хаан» (1 болган 2-ги кинолар) 10.00.
12.45. 15.30. 18.15. 21.00 шактарда.
«ПОНЕР»: «Шериге таарышпас» 9.15. 13.00. «Элчиер
сүзөөн» 11.10. 14.50. «Тарымал тоорук» 16.50. 18.40. 20.40
шактарда.
«КАА-ХЕМ»: «Ынды-ла таарымча чок ху» 15.00. 16.45.
18.30. «Кым снаер, доктор Зорге?» (1 болган 2-ги кинолар)
20.15 шактарда.
«ВОСТОК»: «Кара ху» 15.00. 17.00. 19.00. 21.00 шактарда.
«ОНЕРТИНГ» КУЛЬТУРА БАЖЫНЫ: «Директор» (1 бол-
ган 2-ги кинолар) 14.00. 17.00. 20.00 шактарда.
КОМПЛЕКТИНГ ЭКСПЕДИЦИЯНЫҢ КУЛЬТУРА БА-
ЖЫНЫ: «Ойлааган» (1 болган 2-ги кинолар) 17.00. 20.00
шактарда.
«СОВЕТ ТЫВАНЫҢ 10 ЧЫЛЫ» КУЛЬТУРА БАЖЫНЫ:
«Өлүм чок, оолдар» 19.00. 20.50 шактарда.